

MASARYKOVA UNIVERZITA
FILOZOFICKÁ FAKULTA

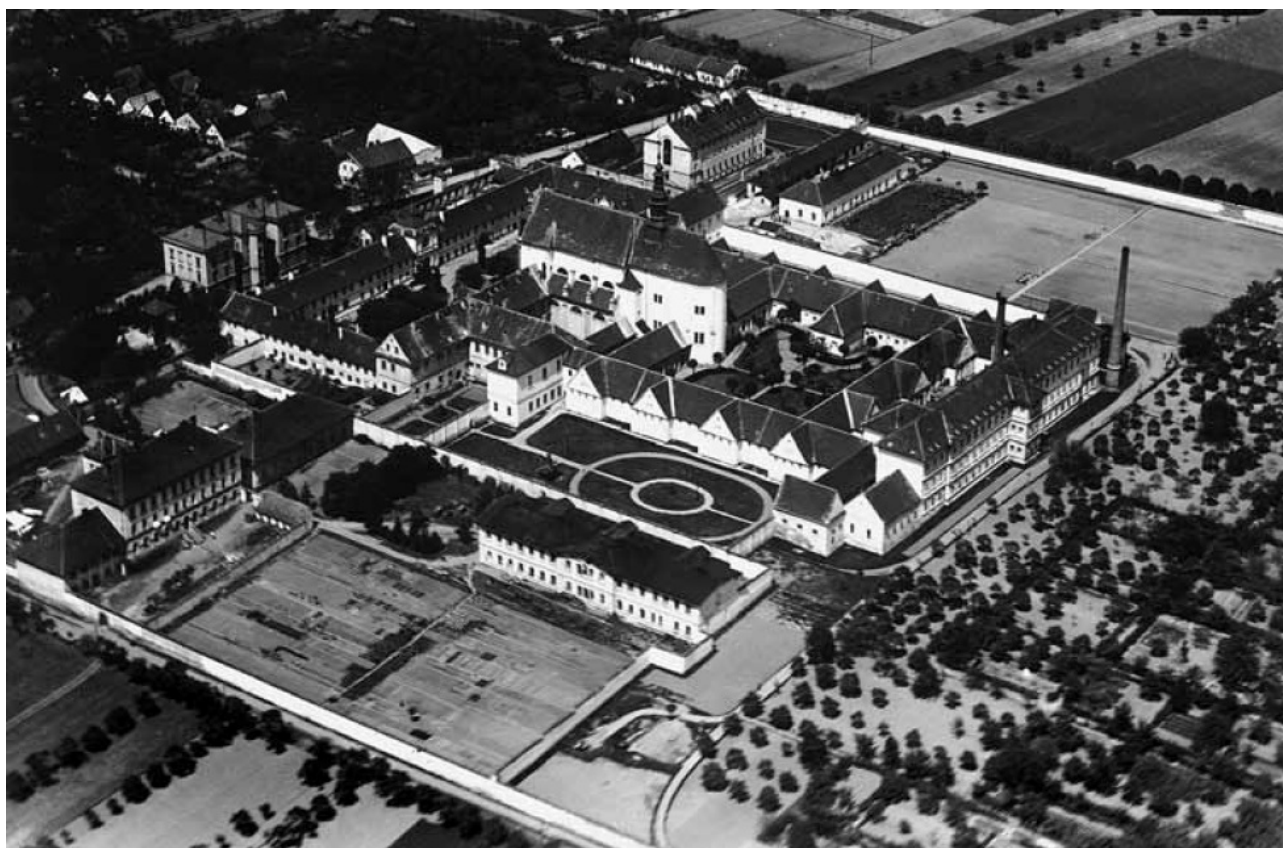
Kartuziánský klášter: Valdická věznice

DU1334a Proseminář: Architektura (forma a funkce)

Eliška Breburdová
427604
FF DU Dějiny umění
Podzim 2014

Obsah

Úvod.....	1
1 Historický kontext stavby.....	2
2 Výstavba kláštera.....	3
2.1 Historie stavby.....	3
2.2 Změny provedené během výstavby.....	4
3 Valdická věznice.....	5
3.1 Historie kartouzy jakožto věznice.....	5
3.2 Úpravy v rámci změny funkce.....	5
4 Závěr.....	7
5 Použitá literatura.....	8
6 Obrazová příloha.....	9

Úvod

S výběrem tématu k této seminární jsem se až nezvykle dlouho trápila. Nakonec jsem stavbu našla, podobně jako většina studentů, ve svém rodišti. Nicméně jsem o stavbě jako takové věděla velice málo. V důsledku této práce jsem velice šťastná, že jsem se o valdickém klášteře mohla dozvědět více a znát tak o něco více svůj rodný kraj.

Ve své práci jsem se zabývala historií nejen kláštera ale i jeho následné vězeňské podoby. V návaznosti na historii jsem poukázala na změny v obou institucích provedených. Vzhledem k tomu, že historických zvrátů a stavebních změn bylo nespočet, byla jsem nucena text rozdělit na „klášterní“ a „vězeňskou“ část. Doufám, že tímto počinem jsem dosáhla větší přehlednosti. Těmto výčtům ještě předchází samotné důvody, proč vlastně stavba vznikla a za jakých podmínek vznikala.

Ve svých prvotních hledáních jsem narazila na článek časopisu Historická penologie s názvem Z historie věznice Valdice od Eduarda Vacka, který mě právě na téma mé práce přivedl. Další informace spíše obecného charakteru jsem nabyла v Encyklopedii českých klášterů sepsanou PhDr. Pavlem Vlčkem. Průlomové informace jsem objevila nejen ve velmi podrobném článku od Zprávy památkové péče napsaného P. Fidlerem a P. Uličným ale především v publikaci vydané ku příležitosti jičínské výstavy na valdické téma. Tyto zdroje byli velice bohaté na informace a pomohli mi utvořit si dostatečně široký obrázek o celé situaci obklopující valdický klášter.

1 Historický kontext stavby

Všechno to začalo u historické postavy – Albrechta z Valdštejna. Ten, ještě na svých moravských panstvích ve Štíplě, zamýšlel postavit kartouzu, a tak 1.května 1617 vydal její zakládací listinu.¹ Stavba s podobnými rysy jako budoucí valdický klášter byla opravdu zahájena. Nicméně během výstavby vypuklo stavovské povstání a stavba byla přerušena a nakonec i ukončena. Albrecht z Valdštejna však nehodlal opustit svůj záměr, ale naopak jej později zařadil do mnohem většího konceptu. Obohacen konfiskáty majetků poražené protestanské šlechty vybudoval v severních Čechách nové frýdlantské knížectví. To bylo později povýšeno na vévodství a vyřazeno ze zemských desk. To učinilo z Valdštejnovo pozemků „stát ve státě“ a z města Jičín hlavní město.²

Proto pro město Jičín a jeho okolí naplánoval radikální přestavbu, při níž usiloval i o založení biskupství. V roce 1621 pozval do svého panství olomoucké kartuziány. Ještě téhož roku byla příchozím řeholníkům prozatímně přidělena tvrz v Radimi.³ Tři roky na to byl pro město vypracován urbanistický plán. V souvislosti s tím vydává zakládací listiny biskupství, jezuitské koleje, připravuje založení kartuziánského a karmelitánského kláštera a začíná stavět svůj palác na náměstí.

Neúspěšná jednání s římskou kuríí však zhatila jeho plán založit biskupství, a tak byl Valdštejn nucen přepracovat svůj urbanistický plán, v němž byla plánovaná biskupská katedrála nahrazena probošským kostelem sv. Jakuba.⁴ Té se i přes menší církevní status dostala ústředního postavení jak v rámci rozvržení plánovaného města, tak i urbanizace okolní krajiny. V návaznosti na nový plán vydává v roce 1627 další zakládací listiny a dodatky k předchozím, které znamenají patřičný impulz k realizaci klíčových staveb.⁵ Mezi ně patří i zakládací listina kartuziánského kláštera „Castrum Beatae Virginis Mariae“ ve Valdicích, ve kterém se později rozhodl vystavět i rodovou hrobku pánů z Frýdlantu a pánů z Valdštejna.

Kartuziánský klášter se tak má stát jedním z ramen krajinné kompozice, do které patří z druhé straně hrad Veliš a pomyslný střed pak tvoří město Jičín, konkrétně pak kostel již zmíněný sv. Jakuba.⁶ Plán vytvořit v jičínské kotlině reprezentativní rezidenční komplex má v konečném důsledku především spojit okázalý hrob jak s krajinou, tak i se „zakladatelovým“ městem. Nesmíme zapomenout ani praktickou část věci, kdy Valdštejn musel svou novou zemi vybavit základními institucemi k jejímu dobrému chodu.

1 PhDr. Pavel Vlček, Encyklopedie českých klášterů, LIBRI 1997

2 Jaromír Gottlieb a Barbora Klipcová., *Kartouza ve Valdicích - uzamčený svět: průvodce výstavou : zámecká galerie Regionálního muzea a galerie v Jičíně 30.11.2008-1.3.2009. Část I.*, V Jičíně: Regionální muzeum a galerie 2008, s.18

3 PhDr. Pavel Vlček, Encyklopedie českých klášterů, LIBRI 1997

4 Viz Jaromír Gottlieb a Barbora Klipcová (pozn. 2), s.18

5 Ibidem, s.18

6 Petr Fidler a Petr Uličný, Kartuziánský klášter – věznice ve Valdicích, in: Zprávy památkové péče roč.69 č.2, Praha 2009, s.117

2 Výstavba kláštera

2.1 Historie stavby

Na začátku stavby se postu architekta ujímá Andrea Spazzi.⁷ Ten je již od začátku silně svázán kartuziánským typem staveb, který byl silně spjatý s na jejich způsob života v uzavřené společnosti. I přes náročné zadání vytváří Spazzi dřevěný model a společně se svým bratrem započíná stavbu kartouzy. V roce 1628 však Spazzi umírá a nedlouho poté i jeho bratr, pomáhající se stavbou.⁸

Později je ke stavbě povolán jeden z Valdštejnových oblíbených stavitelů Giovanni Pieroni. Jeho spojitost se stavbou je doložena pouze druhotně, nicméně při porovnání jeho návrhu portálu pro nerealizovaný kostel sv. Matouše v Brtnici, si můžeme být prakticky jisti, že jde o téhož architekta.⁹

Až v roce 1632, po dokončení větší části kartouzy, byl položen základní kámen samotného kláštera, zasvěceného panně Marii a všem svatým.¹⁰ Jeho výstavba se však protáhla až do roku 1655. S odkladem stavby je samozřejmě silně spjatá Valdštejnova smrt již v roce 1634, neboť jejím přímým následkem bylo odříznutí kartuziánů od finančních prostředků.¹¹ Zároveň jim byla odeprána práva na všechnen majetek. Svoje místo si uhájila kartouza až následující rok díky majestátu Ferdinanda II., který uznal její status církevní stavby. Připsal kartuziánům jejich právo na majetek a rovněž potvrdil platnost fundačních listin.¹² Nicméně, když byly v roce 1636 přivezeny ostatky zavražděného Valdštejna, nebyly ještě dostaveny boční kaple, určené pro jeho hrobku, a musel spočinout na místě mnišského chóru. Zde byli již dříve pohřbeni jeho první manželka a jediný syn, princ Karloš. Do své kaple pak byli přeneseni až v roce 1642.¹³

Poté si kartouza žila svým poklidným životem, jež byl náhle razantně ukončen v roce 1782, kdy Josef II., v rámci svým četných reforem, zrušil činnost mnohých klášterů mezi nimiž se ocitla i valdická kartouza.¹⁴ Téhož roku byli kartuziáné vystěhováni a mobiliář v rámci aukcí rozdělen mezi okolní kostely. Samotná budova pak několik let chátrala a to i přes opakované pokusy prodeje. Nakonec se budovy ujala rodina Trautmannsdorfů.¹⁵ Ti umístili do kartouzy kanceláře a byty úředníků, zároveň části objektu využívali jako sýpky nebo sklady bavlny.¹⁶ Objekt byl příliš velký, aby mohl být efektivně využíván celý, a tak Ferdinand Trautmannsdorf nechal, v roce 1857, celý objekt odkoupit erárem.¹⁷

⁷ Viz PhDr. Pavel Vlček (pozn. 3)

⁸ Ibidem

⁹ Viz Petr Fidler a Petr Uličný (pozn.6), s.117

¹⁰ Ibidem, s.113

¹¹ Viz PhDr. Pavel Vlček (pozn. 3)

¹² Ibidem

¹³ Viz Petr Fidler a Petr Uličný (pozn.6), s.113

¹⁴ Viz PhDr. Pavel Vlček (pozn. 3)

¹⁵ Ibidem

¹⁶ Eduard Vacek, Z historie věznice Valdice, in: *Historická penologie 1/2004*, Institut vzdělávání – Kabinet dokumentace a historie VS ČR, 2004, s.1

¹⁷ Viz PhDr. Pavel Vlček (pozn. 3)

2.2

Změny provedené během výstavby

Jak už jsem zmínila dříve, Andrea Spazzi se v počátcích vypořádal se samotným typem stavby, tedy kartouzy jež vyžaduje specifické požadavky. Oddělil tedy hospodářskou část od obytné, že ji postavil před samotný klášter. Ten se skládal z kostela obklopeného celami mnichů a budovy převorství. **(obr.č.1)** Celami jsou myšleny malé patrové domky v nichž byla obytná místnost, modlitebna a dokonce i hygienické zázemí a to vše doplněno malou zahrádkou.¹⁸ **(obr.č.2)** Tendence oddělovat prostory určené pro otce a bratří se neprojevovali nejen v obytných částech ale i v samotné dispozici kostela. Konkrétně pak mám na mysli chodbu, přecházející v ambit, která nejenže propojovala všechny cely, ale zároveň oddělovala chór otců od bratří. Těmito klášterními potřebami byl Andrea Spazzi silně spoután, nicméně i přes to našel v projektu skulinku pro sebevyjádření. Hlavní portál kostela, jež měl být dominantou celého kláštera, byl vyprojektován 33 loktů široký. **(obr.č.3)** Inspiraci k této číslu zřejmě získal v dožitých Kristových letech.¹⁹ Následně odvodil z této číslky její třetinu a šestinu a i tyto míry použil v dalších částech kartouzy..

Nicméně se Spazziho smrtí se brzy projekt proměnil. Mezi prvními, kteří do stavby zasáhli, byl valdický převor. Ten si vynutil vyvýšení budovy převorství, které bylo provedeno Niccolem Sebremondem.²⁰ Brzy poté se s výtkami přidal i Albrecht z Valdštejna, jemuž se nelíbil rozměr 5,5 loktu, použitý v celách, který reprezentuje šestinu z již zmíněného rozměru 33 loktů. Dlouhou dobu nebyla tato výtka braná v potaz a to i přes opakované upomínání. V roce 1629 tedy Valdštejn navrhl, aby byly nízké cely opatřeny aspoň patřičnou klenbou, štukaturou a výmalbou s náboženskými motivy.²¹

Nejzásadnější změnou tohoto období však bylo dodatečné ~~na~~projektování čních kaplí, a to pouze rok před položením základního kamene na přání Albrechta z Valdštejna. V prvních bočních kaplích Valdštejn zamýšlel vybudovat hrobku pro pány z Frýdlantu a pány z Valdštejna.²² Tyto požadavky, ~~změnily~~ ráz původně jednolodního kostela, rovněž okolních cel, neboť nemohly dostát velikosti prvních z nich a také převorství muselo být částečně zbořeno a znovu vystavěno.

18 Viz Petr Fidler a Petr Uličný (pozn.6), s.116

19 Ibidem, s.117

20 PhDr. Pavel Vlček, Encyklopedie českých klášterů, LIBRI 1997

21 Viz Petr Fidler a Petr Uličný (pozn.6), s.113

22 Ibidem, s.119

3 Valdická věznice

3.1 Historie kartouzy jakožto věznice

V roce 1857 spadala kartouza pod **vlastnictví panské správy** a zamýšlela objekt upravit a vytvořit z něj věznici pro vězně s nejvyššími tresty.²³ Hlavním úkolem bylo komplex architektonicky uzavřít v návaznosti na budoucí využití. Dalších zásahů byl pak samotný areál ušetřen a další výstavba se soustřeďovala kolem něj. Právě naopak byl v 60. letech rehabilitován samotný kostel, jež získal titul vězeňského kostela; dalo by se říci svatostánku svědomí pro místní vězně. Svůj mobiliář kostel získal ze zrušeného valdického kostela, po němž získal i patrocinium, sv. Josefa.²⁴

Během 2. světové války zde byla umístěna vyšetřovna gestapa. V 50. letech se ujal kartouzy komunistický režim, jež se z objektu snažil vytěžit maximum a zaplňoval objekt jak politickými vězni, tak novými prostory pro pracovní.²⁵ Mezi nejznámější uvězněné osobnosti této éry patří například Josef Toufar spjatý s číhošťským zázrakem, nebo Ivan Martin Jirous český básník a kunsthistorik známý ve spojitosti s českým undergroundem. Drastické zásahy zásadně proměnily celkový vzhled budovy, které se z části pokusila památková péče zvrátit. Okolní objekty jsou však stále v provozu jakožto věznice s nejvyšší ostrahou.

3.2 Úpravy v rámci změny funkce

Proměna na věznici byla započata v roce 1863, kdy v rámci úprav a zvýšení zabezpečení, upravili podle návrhu vídeňského architekta Wehrenfenniga nádvoří, tím že jej bočně uzavřeli symetricky komponovanými křídly, gradující v rizalitu s obeliskovými štíty.²⁶ Autor pro průčelí křídel použil identické prvky, z jakých byly složeny barokní fasády dvora: všechna okna mají přesně zkopírované profily a tvar rámců; vstupní rizality převzaly téměř doslova členění ze vstupního průčelí s vysokým toskánským řádem, takže na první pohled nelze dostavbu od valdštejského originálu rozeznat.²⁷ Dále byla vystavěna pracoviště pro trestance, ubytovny pro personál. Tyto části již byli vystavovány mimo hlavní klášter, především v místech bývalé zahrady a štěpnice. Uvnitř objektu se vybudovávali spíše dodatečná zařízení zajišťující celkový chod věznice. Mezi ně patřili strážnice umístěné u hlavního a bočního vchodu na severní straně.²⁸

Následně v jihozápadní části byla postavena škola a dvoupodlažní mlýn později však adaptované

23 Viz PhDr. Pavel Vlček (pozn. 3)

24 Ibidem

25 Viz Petr Fidler a Petr Uličný (pozn.6), s.116

26 Ibidem, s.119

27 Ibidem, s.119

28 Viz Eduard Vacek (pozn. 16), s.2

jako pracovny. V 70. letech byla přistavena ještě budova samovazby a další objekt pracoven.²⁹

Další úpravy se uskutečnily až v době fašistické okupace, kdy v rámci věznice byla zřízena vyšetřovna gestapa. Ta umístila do věže kostela betonový skelet s kulometným hnízdem, jenž sloužil jako obranné stanoviště věznice. Tato úprava pak zapříčinila kompletní opravu věže kostela, při níž byly provedeny i generální opravy střech kláštera.³⁰

I přes to si do 50. let uchoval klášter více méně svoji původní podobu. Nicméně s pádem komunistického režimu se věznice začala přepřínovat trestanci, jež byli využíváni jako levná pracovní síla. Z toho důvodu se všechny volné prostory začaly přestavovat v továrny. Tomuto osudu neunikl ani samotný kostel, do kterého byla vestavěna dvě podlaží a proměnil se tak v továrnu na výrobu bižuterie či kancelářských potřeb Koh- i- noor.³¹ **(obr.č.4)** Zničen byl prakticky veškerý mobiliář a podstatná část z původní podoby kostela. Jen zázrakem se dochovala původní štukatérská výzdoba.³² **(obr.č.5)** Zároveň nebyly ušetřeny ani tehdejší mnišské cely. Jejich podkrovní nástavba byla kompletně stržena a nahrazena novým podlažím. Při tom byla zničena i podstatná část ambitu a sedmiboké studniční stavení. I štěpnice byla kompletně zrušena a zastavena novými objekty. Zároveň byla provedena nová bytová výstavba na místě bývalé zahrady, již zcela oddělené od věznice.³³

V současné době se památkový ústav zajímá o rehabilitaci klášterního areálu, především pak samotného kostela. Z něj byla odstraněna nadbytečná podlaží a po částečné renovaci interiéru a exteriéru byla v roce 2008 zřízena v kostele muzejní expozice dějin věznice.³⁴

29 Viz Petr Fidler a Petr Uličný (pozn.6), s.113

30 Viz Eduard Vacek (pozn. 16), s.3

31 Viz Petr Fidler a Petr Uličný (pozn.6), s.116

32 Ibidem, s.119

33 Ibidem, s.119

34 Ibidem, s.119

4 Závěr

Valdický klášter v dnešní době obehnaný budovami věznice již dávno obhájil své místo mezi důležitými památkami. Snad jen proto, že v jistých dobách se na tuto důležitost zapomnělo, dopustili předchozí majitelé, aby se klášter dostal do spárů funkce věznice, z nichž není v dnešní době úniku. Jakákoliv snaha o oddělení těchto dvou staveb od sebe, vytanula v několika myslích, nicméně byla brzy zapuzena. Přestěhování tak velkého objektu jako je klášter je technologicky nemožná a o jeho zničení nemůže být ani řeč. Druhá varianta, při níž máme na mysli oddělení věznice, je o něco schůdnější. Přesto ztroskotává na dnešní finanční situaci státu a přeplněných věznicích, kdy je zapotřebí vystavovat nové a nejen jednu přestavovat jinam.³⁵ Osud valdické kartouzy tak bude nadále ležet v rukách budoucích, kdy jen čas a lepší podmínky v zemi české tuto stavbu osvobodí.

35 Viz Petr Fidler a Petr Uličný (pozn.6), s.119

5 Použitá literatura

PhDr. Pavel Vlček, Encyklopedie českých klášterů, LIBRI 19

Jaromír Gottlieb a Barbora Klipcová., *Kartouza ve Valdicích - uzamčený svět: průvodce výstavou : zámecká galerie Regionálního muzea a galerie v Jičíně 30.11.2008-1.3.2009. Část I.*, V Jičíně: Regionální muzeum a galerie, 2008.

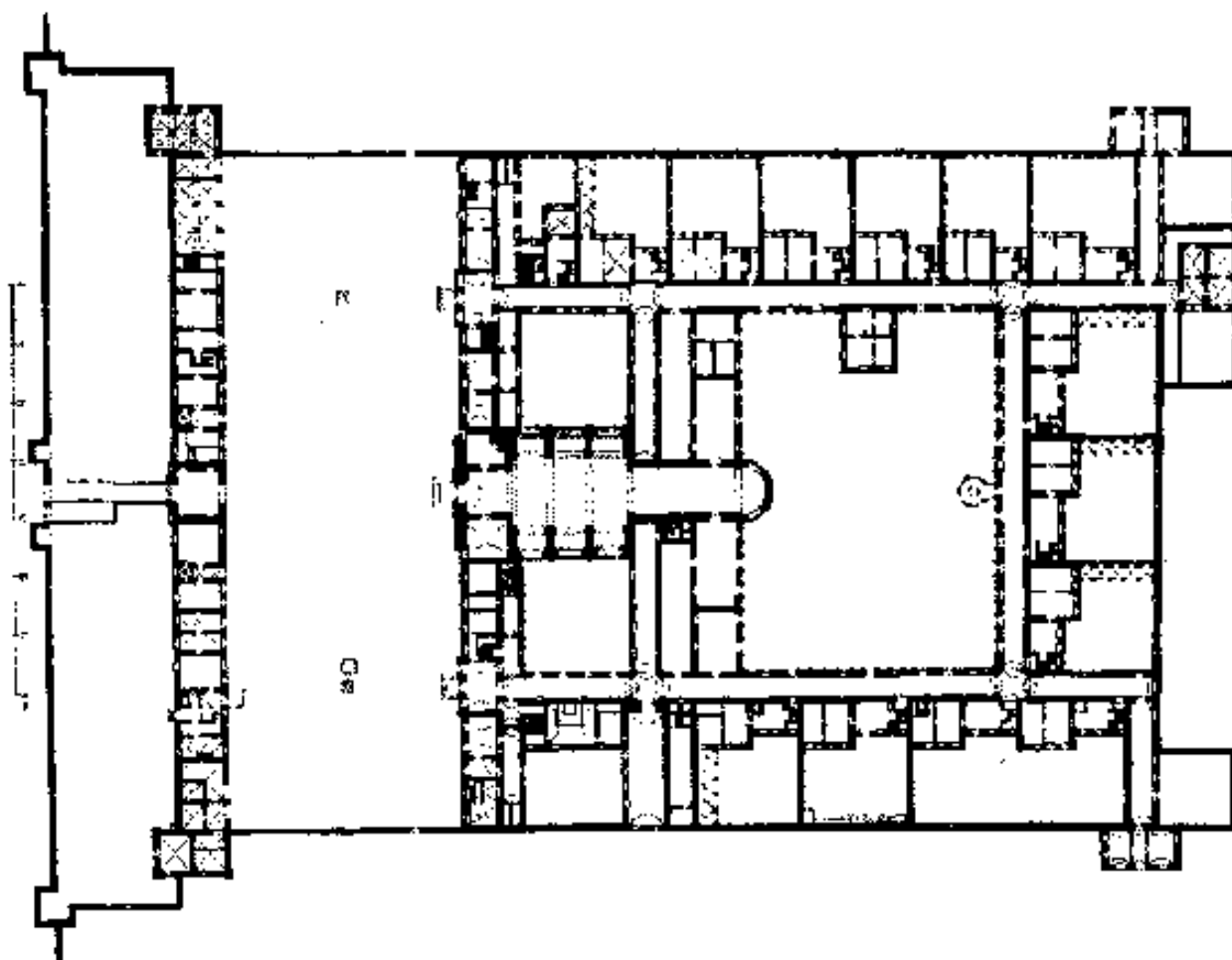
Eduard Vacek, Z historie věznice Valdice, in: *Historická penologie 1/2004*, Institut vzdělávání – Kabinet dokumentace a historie VS ČR, 2004

Petr Fidler a Petr Uličný, Kartuziánský klášter – věznice ve Valdicích, in: *Zprávy památkové péče roč.69 č.2*, Praha 2009

6 Obrazová příloha

obr.č.1 : půdorys původní valdické kartouzy

obr.č.2: původní vzhled mníšských cel

obr.č.3: portál klášterního kostela

obr.č.4: pohled do interiéru kostela (původní, po odstranění zásahů z 50. let, návrh na realizaci v roce 2000)

obr.č.5: současný stav Valdštejnovi hrobky – ukázka zachovalé štukatérské výzdoby

